

TÜRK HEYKEL SANATI: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAN CUMHURİYET'İN İLK YILLARINA¹

Ayça TUFAN

Öğr.Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Bileşik Sanatlar Anasanat Dalı, İstanbul,
aycatufan@gmail.com

ÖZET

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasıyla birlikte ülkede her alanda hızlı bir gelişme görülür. Ülkeyi kalkındırmayı, olmayanı inşa etmeyi hedefleyen genç cumhuriyet, sanat alanına da kayıtsız kalmaz. 1883 yılında Osmanlı İmparatorluğu döneminde eğitime başlayan Sanayi-i Nefise Mektebi 1928 yılından itibaren yoluna Güzel Sanatlar Akademisi adıyla devam eder. Eğitim, Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede yetişmiş az sayıdaki heykeltıraş ile sürdürülürken 1937 yılında Rudolf Belling'in Güzel Sanatlar Akademisi'nde göreve getirilmesiyle birlikte yeni bir yola girer. Dolayısıyla bu çalışma, 1883-1937 yılları arasında kalan Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarına denk gelen süreci ele alır. Mercek altına alınan dönemdeki kimi sanatçılar, alanlarında kıymetli oldukları gibi aynı zamanda eğitimci kimlikleriyle de son derece önemli sanatçıların yetişmesine katkı sağlamışlardır. Çalışma, söz konusu dönemde yetişmiş ilk heykeltıraşlara ve Türk heykeltıraş sanatının oluşum sürecindeki ilk örneklerle odaklanırken, öne çıkan çalışmalarını da bir araya getirmektedir. Metinde, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk öğrencisi İhsan Özsoy'dan, pek çok önemli ismi yetiştiren Ali Hadi Bara'ya, ilk kadın heykeltıraş Sabiha Bengütaş'tan, ilk Atatürk büstünü yapan Kenan Yontuç'a değin döneme katkı sağlamış isimler konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Türk Heykeli , İlk Türk Heykeltıraşlar, Heykeltıraş Eğitimi

“TURKISH SCULPTURE” FROM THE OTTOMAN EMPIRE THROUGH THE EARLY YEARS OF THE REPUBLIC

ABSTRACT

After the foundation of the Turkish Republic in 1923, a rapid improvement in all of the fields was seen in the country . Aiming to develop the country and create all out of nothing, the young Republic couldn't ignore the field of art. Mekteb Sanayi-i Nefise, which began education in 1883 during the Ottoman Empire period, has continued its duty as The Academy of Fine Arts since 1928. Having carried out by few sculptors raised in the country

¹ Bu çalışma VII. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresinde(2017) sunulmuştur.

throughout the early years of the Republic, the education verged to a new path in 1937 when Rudolph Belling was appointed to the Academy of Fine Arts. Therefore, this study examines the period between 1883 and 1937 which coincides with the pre-Republic period and early years of the Republic. Thanks to their educationist approach, those remarkable artists of the examined era have also contributed to the training of further extremely important artists. While focusing on the first sculptors raised within the mentioned period and the initial examples of the formation process of the Turkish art of sculpting, the study further pools the outstanding artworks. Names who contributed to the period are mentioned throughout the paper, ranging from İhsan Özsoy, the first student of Mekteb Sanayi-i Nefise, to Ali Hadi Bara who trained many important artists, and from Sabiha Bengütaş, the first woman sculptor, to Kenan Yontuç, who sculpted the first bust of Atatürk.

Keywords; Early Turkish Sculpture, First Turkish Sculptors, Sculpture Education

GİRİŞ

Ülkemizde heykel sanatının varolmaya, sonrasında da gelişmeye başlaması Osmanlı İmparatorluğu sonrası döneme yani Cumhuriyetin ilanından sonraki yıllara denk gelmektedir. Her ne kadar ilk güzel sanatlar okulu Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi günümüz adıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nin kuruluşu 1882 tarihiyle Osmanlı İmparatorluğu dönemine denk gelse de, heykel sanatının gelişmesi, yaygınlaşması, kamusal alanda boy göstermesi ve varlığını kabul ettirmesi cumhuriyet sonrası dönemde gerçekleşmiştir.

1923 öncesi dönemde yetişmiş az sayıdaki heykelticiden bir kısmı cumhuriyet dönemine de yetişerek alanlarında kıymetli eserler vermiş ve 1937'de Rudolf Belling Güzel Sanatlar Akademisi '(Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi) Heykel Bölümü'nde göreve başlayıncaya kadar ki ilk heykelticileri yetiştiren isimler olmuştur. Bu isimler, İhsan Özsoy, Mehmet Mahir Tomruk ve Nijad Sirel'dir. 1867-1944 yılları arasında yaşamış olan İhsan Özsoy Sanayi-i Nefise'nin ilk öğrencisi olmuş, buradaki eğitimini tamamladıktan sonra Fransa'ya gönderilmiştir. Okulun ilk öğretmeni olan ve 1855-1914 yılları arasında yaşamış Osgan Efendi ismiyle bilinen Yervant Osgan'ın emekliye ayrılmasıyla birlikte de mezun olduğu okula öğretmen olarak dönmüştür. Okulun bir diğer hocası ise İhsan Özsoy'un öğrencisi olan ve Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi'ndeki eğitimi ardından Almanya'da eğitimine devam eden Mehmet Mahir Tomruk (1885-1949)'dur. Bu grubun içinde anılması gereken başka bir önemli isim de Nijad Sirel (1897-1957)'dir. Sirel Almanya'da Eğitim görmüş ve bir süre de Sanayi-i Nefise'de öğretmenlik yapmıştır. Bursa'da bulunan Atılı Atatürk Heykeli'de Sirel'in imzasını

taşımaktadır. Bu heykeltıraşların yanında İsa Behzad (1875-1916) çok az sayıda da olsa çalışmaları günümüze ulaşmış bu dönem heykeltıraşlarından biridir. Bu isimlerin yanında Mesrur İzzet, Mehmet Bahri ve Basri'de kimi kaynaklarda adı geçen cumhuriyet öncesi dönem heykeltıraşlarıdır.

Ünlü heykeltıraş Hüseyin Gezer, Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeltıraşları isimli kitabında, Cumhuriyet sonrası birinci kuşak heykeltıraşlarını şöyle belirler;

Ratip Aşir Acudoğu (Acudođlu)

Ali Hadi Bara

Zühtü Müridoğlu

Mustafa Nusret Suman

Ahmet Kenan Yontuç

Sabiha Bengütaş

Nermin Faruki

Hüseyin Gezer'in belirlediği ve kitabında yer verdiği yedi isim de Türk heykeltıraş tarihinde çok önemli yer tutar. Bu heykeltıraşlar Türkiye'deki eğitimleri sonrasında Avrupada çeşitli ülkelerde ve farklı atölyelerde çalışmalarına devam etmiş, plastik açıdan son derece etkileyici heykeller ortaya koymuş isimlerdir. Bu heykeltıraşlar erken dönem çalışmalarında daha küçük ölçekli işler gerçekleştirmişlerdir. Öyle ki açık alanda gerçekleştirilecek anıt çalışmaları için farklı bir teknik birikim ve donanıma ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkeye getirilen yabancı hocalardan alınan eğitim ve yurtdışında edindikleri bilgiler sonrasında, anıt uygulamalarındaki teknik bilgi eksikliklerinin de giderilmesiyle, bu sanatçılar çok sayıda anıtsal çalışma ortaya koymuşlardır. Ülkede yetişen bu heykeltıraşlar sayesinde, gerek eğitim gerek de anıt çalışmalarında yabancı heykeltıraşlardan yararlanma ihtiyacı tamamiyle ortadan kalkmıştır.

Ratip Aşir Acudoğu (1897/8-1957)

Geleneksel anlamda figüratif işler üreten sanatçı, 1918 yılında Sanayi-i Nefise'ye girerek İlhan Özsoy'un öğrencisi olur. 1920'de Münih Güzel Sanatlar Akademisi'ne gider. Buradan sonra da Paris'de Académie Julian'a devam eder. Soyutlamaya yönelmeyen figüratif heykeltıraş ve anıtlarıyla tanınan sanatçının 1932 tarihli Menemen Anıtı en bilinen çalışmalarındandır. Ölümünden sonra Hadi Bara tarafından hazırlanan bir

metinde Bara, Acudoğu'yu plastik olarak şu sözlerle anlatır: "Romantik ve hassas mizacı, Ratip'i hiçbir zaman abstraksyon ve nonfigüratif bir san'at anlayışına sevketmemiş, ele aldığı mevzuları, an'anevi ve klasik kaideler dahilinde, azami ifadesine götürmüştür."²

Resim 1: Fahriye Yen Başı

Resim 2: Menemen Anıtı

Ali Hadi Bara (1906-1971)

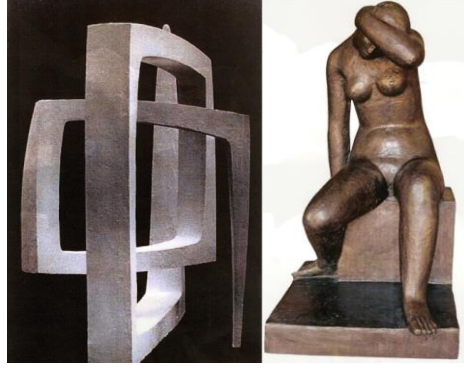
Bara, iyi bir heykeltçi olmanın yanında Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki hocalığı ile de Türk Heykel sanatı tarihindeki en önemli isimlerinden biridir. Sanayi-i Nefise'deki eğitimine devam ederken 1927'de kazandığı bursla Paris'de Académie Julian'a gider, sonrasında dönemin ünlü hocalarından ders alır. 1933 yılında Sanayi-i Nefise'de modelaj öğretmenliğine getirilir. Anıt ve figüratif heykeller ortaya koyan sanatçı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında soyut çalışmalara yönelmiş ve geometrik nitelik taşıyan soyut çalışmalarıyla aynı zamanda bu alanda çalışacak sanatçılara da yol açmıştır. "...soyutlayıcı yönde gelişen heykel eğilimlerine de öncülük etmiştir. Hadi Bara'nın kunt hacim anlayışını maden kullanımıyla gerçekleştirilen geometrik nitelikte bir soyutlamaya dönüştürdüğü görülmektedir."³ Günümüze ulaşan heykel eğitiminin de temellerinde önemli katkısı olan sanatçı aynı zamanda klasik heykelden soyut uygulamalara geçiş için de yol açmıştır.

"1950 sonrası tamamiyle soyut formlara yönelen Hadi Bara, siyah metal levha ve saçlarla heykel sanatının temel kavramları olan boşluk-doluluk, mekan, oran-orantı gibi başlıkları ele alan işler üretir. 1950'li yıllarda Türk sanatında görülen soyuta kayma eğilimi onun çalışmalarında üç boyutlu bir yansıma bulur. Fakat başlangıcından son ana

² <http://mimoza.marmara.edu.tr/~avni/ERZiNCAN/heykel/>

³ Sezer Tansuğ, Çağdaş Türk Sanatı, 5. Basım, Remzi Kitabevi, 1999, s.321

kadar heykel sanatının kütle-mekan-uzay-boşluk-doluluk gibi kavramlarına öncelik veren sanatçı, gerek figüratif ve gerekse soyut heykellerinde bu tavrını sonuna kadar korumuştur.”⁴

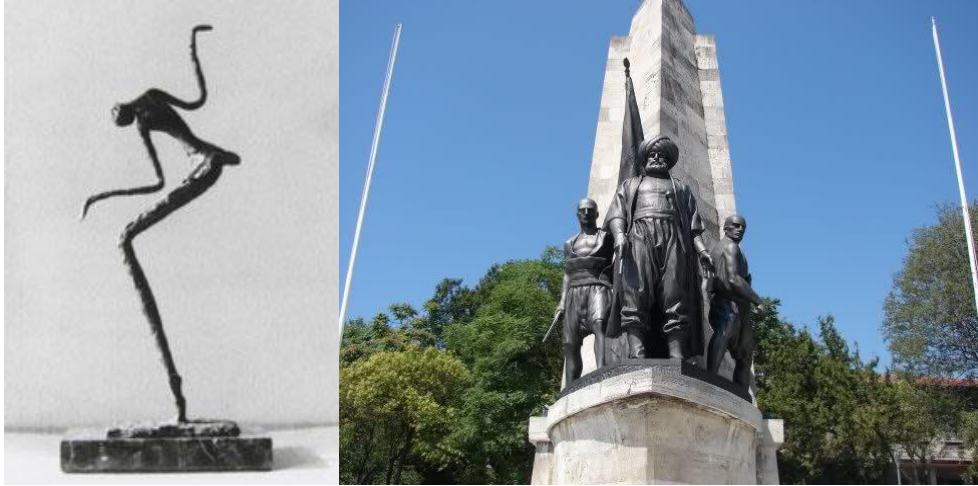

Resim 3: Boşluk, 1952

Resim 4: Havva, 1929

Zühtü Müridoğlu (1906-1992)

386

Resim 5: Balerin

Resim 6: Barbaros Anıtı, Ali Hadi Bara- ZühtüMüridoğlu 1941-43

Türkiye’de heykelde soyut anlayışın öncülerinden olan Müridoğlu eğitimine 1924’te Sanayi-i Nefise Mektebi’nde İlhan Özsoy’un öğrencisi olarak başlar. 1928 yılında

⁴ <http://arsiv.ntv.com.tr/news/220.asp>

burslu olarak Paris’te Colarossi Akademisi’ne gider ve 1940 yılında da Güzel Sanatlar Akademisi heykel öğretmenliğine görevine getirilir. Müridoğlu, “Soyut anlayışın Türkiye’deki ilk ve en önemli temsilcilerindendir (...) 1930-47 arasında figuratif anlayışta heykeller gerçekleştirmiştir.(...) 1950’lerin ortalarında gerçekleştirdiği kabartmalarında doğayı stilize etmiştir.(...) 1970’e değin geometrik-soyut anlayışta çalışan Müritoğlu 1970’den başlayarak soyutun yanı sıra figuratif heykeller de üretmiştir.

”5

Mustafa Nusret Suman (1905-1978)

Resim 7: Hitit Güneş Kursu Anıtı, 1978

Resim 8: Mimar Sinan Etüdü

1922 yılında Sanayi-i Nefise Mektebi’ne girdi. Hikmet Onat ve İbrahim Çallı Atölyelerinde resim eğitimine devam etti. Daha sonra İhsan Özsoy’un heykel atölyesine geçerek eğitimini heykel alanında sürdürdü. Güzel Sanatlar Akademisi’nde eğitimini tamamladıktan sonra, burslu olarak Almanya ve Fransa’da eğitim aldı. Okulda Hadi Bara sonrası modelaj eğitmenliği yaptı. “Desene ve resme önem veren heykelticilerden biri olan sanatçının ışık kullanımı ve konstrüksiyon başarılıdır. Figür biçimlemesinde, malzemenin özelliğini öne çıkarmaya çalışmış ve ayrıntıları azaltarak kitle etkisini güçlendirmiştir.”⁶ Bara ve Müridoğlu’nun aksine soyut çalışmaları ile öne çıkmamıştır. Bunun yanında başarılı anıt çalışmalarının altına imza atmıştır. “Başarılı anıt örnekleri ortaya koymuş

⁵ Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 2, s.1318-1319, N.Arslan, ZR

olan Nusret Suman'ınsa, soyutlayıcı alanda önemli bir varlık göstermediğine dikkat çekilebilir. (...) kitlesel biçim vurgusundan çok, heykel kitlesinin yüzey değerlerine canlılık getirmek amacındadır.”⁷

Ahmet Kenan Yontu (1904-1998)

Sanayi-i Nefise Mektebinde bir yıl okuduktan sonra kendi olanaklarıyla Almanya'ya giderek çalışmalarına devam eder. 1943-1969 yılları arasında Güzel Sanatlar Akademisi'nde hoca olarak görev yapar. Görevine 1955 yılından itibaren modelaj hocası olarak devam adar. Yontu, Atatürk'e sağlığında poz verdirerek büstünü yapan ilk sanatçı olarak tarihe geçmiştir. “Atatürk'ün sağlığındaki ilk büstü, dönemin Seyr-i Sefain (Deniz Yolları) İdaresi Genel Müdürü Sadullah Güney'in teklifiyle 1926'da heykeltıraş Kenan Ali Yontu'ya yaptırılarak yolcu salonunun önüne yerleştirildi.”⁸

Resim 9: “Sanat Çevresi”, Sayı: 1, Kasım 1978 Resim 10: Seyri Sefain İdaresi Atatürk büstü 1926

Sabiha Bengütaş (1910-1992)

Eğitimine Sanayi-i Nefise'nin resim bölümünde başlamıştır. Bir sene Feyhaman Duran'ın öğrencisi olduktan sonra heykel bölümüne geçen Bengütaş, İhsan Özsoy'un öğrencisi olmuştur. Sanatçı heykel bölümünün ilk kadın öğrencisidir. Eğitimine 1925'te Roma Güzel Sanatlar Akademisi'nde devam etmiştir. Sanatçının önemli anıt ve büst çalışmaları vardır. Gerçekleştirdiği büyük ölçekli Atatürk ve İnönü anıtlarının yapım

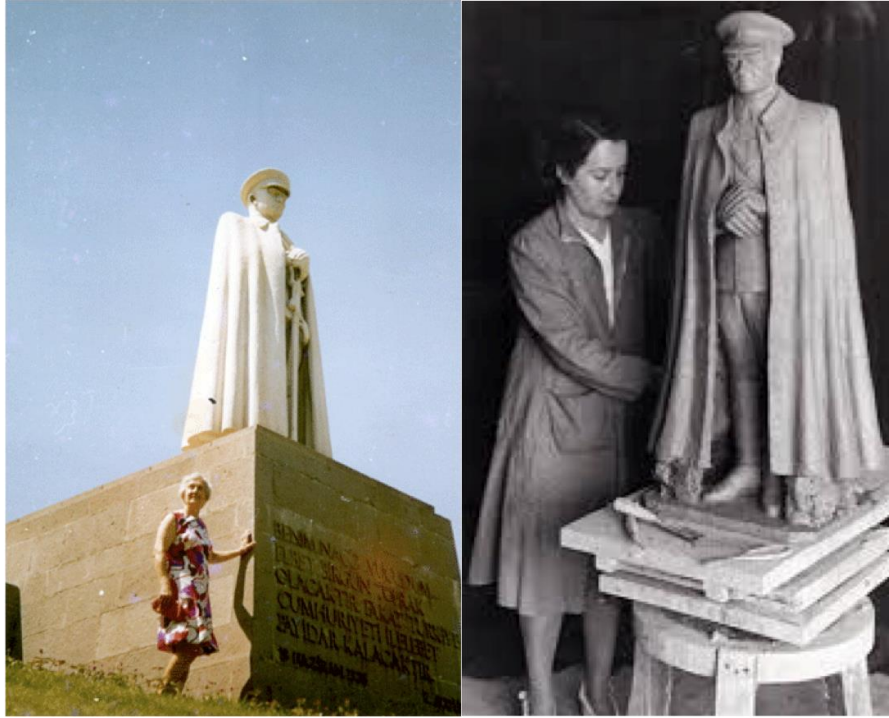
⁵Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 3, s.1710, E.Dal

⁷ Sezer Tansuğ, Çağdaş Türk Sanatı, 5. Basım, Remzi Kitabevi, 1999, s.321

⁸ <https://www.flickr.com/photos/saltonline/14666220381/>

hakkını da yarışma ile kazandığı bilinmektedir. Bengütaş kendi sanat anlayışını şu şekilde açıklar:

“Mizaç itibarı ile ne klasik ne de modernim. Esasen üslûp mevzubahs olamaz. Aranılan şey, sanat kıymetlerinin mevcut olup olmamasıdır. Yalnız, şunu ilâve edeyim ki, sanatta, istediğini yapabilecek kıymette olan sanatkârların modern çalışmasını, yani cesaret göstermesini, tasvip ederim. Yoksa, acizden doğan bir modernizmin tamamı ile aleyhindeyim. Bundan başka en modern tanınmış büyük sanatkârlar da uzun zamanlar klâsik çalışmış kimselerdir. “Mektep” teşkil edebilmiş ne kadar sanatkâr varsa, o kadar da nazariye vardır. Fakat hepsinde temel ve esas, duygu ve samimiyet değil midir ?”⁹

Resim 11: Çankaya Atatürk Anıtı, 1946

Nermin Faruki (1914-1991)

İlk Kadın heykeltıraşlardandır. İstanbul’da başladığı eğitim hayatına Berlin Güzel Sanatlar Akademisi’nde devam etmiştir. Önceleri Alman Neoklasizimi etkisinde çalışmalar yapmış sonra farklı denemeler de yapmıştır.

⁹ <http://www.sabihabengutas.com/sabihabengutas-sanat-hakkindaki-gorusleri.html>

“Önceleri Alman Yeni-Klasikçilik anlayışının etkisi altında portre-büstler yapan Faruki'nin ilk tunç döküm heykeli Hadi Bara büstüdür. Daha sonra mermerle çalışmaya başlamış, Aşıklar, Kaplıcada gibi yapıtlarında organik yuvarlak formlar yaratmış, ayrıca bakır levhalarla figürsüz yapıtlarda üretmiştir.”¹⁰

Resim 12: Hadi Bara'nın Başı

¹⁰ Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1, s.579, Z.Rona

SONUÇ

Ülkemize Avrupa'dan gelen bir sanat formu olan heykel Osmanlı İmparatorluğu döneminde saray bahçeleri ve az sayıda köşkün bahçesini süsleyen ve halkla arasında mesafe olan bir sanat dalıydı. Sanayi-i Nefise Mektebi bünyesinde kurulmuş heykel bölümü de oldukça az sayıdaki öğrenci ve hocasıyla sınırlı ve kendi içinde bir üretim yapmaktaydı. Cumhuriyetin ilanından sonra genç cumhuriyetin hikâyesini anlatmak ve sonraki kuşaklara aktarmak amacıyla Avrupalı heykelticilerin yaptığı anıt heykeller, ülke kendi heykelticisini yetiştirene kadar meydanlarda boy göstermeyle başlar. 1937'de Rudolf Belling'in Güzel Sanatlar Akademisi'nde heykel eğitmenliğine getirilmesiyle birlikte ivmelenen heykel eğitimi, genç Türk heykelticilerinin yurt dışında da eğitime gitmeleriyle daha da hızlanmış ve bu sistemli çalışma ülkenin süratle kendi heykelticisini yetiştirmeye ve dışa olan bağımlılığı yok etmeye başlamıştır. Metinde isimleri geçen sanatçılar, ülkeye pek çok anıt heykel kazandırmanın yanında, farklı ölçeklerde figüratif ve soyut heykel de üretmişler, bunun yanında eğitim alanında da görev alarak ülkemizde heykel sanatının gelişmesinde öncü rol oynamışlardır. Günümüz Türk Heykel Sanatı da bu sanatçıların açtığı yoldan devam etmektedir.

KAYNAKÇA

GEZER Hüseyin (1973), “Cumhuriyet Dönemi Türk Heykeli”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

BERK N., GEZER H., Cumhuriyetin Ellinci Yılı Dizisi 2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Basım, 1973

TANSUĞ Sezer, Çağdaş Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, 5.Basım, 1999

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi

<https://www.flickr.com/photos/saltonline/14666220381/> Son Erişim: 12.04.2018

<http://www.sabihabengutas.com/sabihabengutas-sanat-hakkindaki-gorusleri.html>

Son Erişim:12.04.2018

<http://mimoza.marmara.edu.tr/~avni/ERZiNCAN/heykel/> Son Erişim: 12.04.2018

<http://arsiv.ntv.com.tr/news/220.asp> Son Erişim: 12.04.2018